

Ks. Edward Sobolak, *Pochwała bohaterów narodowych w epicediach ks. Stefana Momidłowskiego (1872–1958)*, Przemyśl: Wydawnictwo Archidiecezji Przemyskiej 2018, ss. 321.

Mówimy, że historia jest nauczycielką życia – *historia magistra vitae* (Cicero „De oratore” II, 9, 36). Słusznie więc badania naukowe z historii kaznodziejstwa nabierają wielkiego znaczenia, gdy mają wymiar źródłowy i perspektywiczny. Stąd też celowe jest opublikowanie dysertacji z zakresu twórczości kaznodziejskiej ks. Stefana Momidłowskiego.

Struktura książki zawiera: Abstrakt, spis treści, wstęp, trzy rozdziały, zakończenie, bibliografię i aneks. Autor źródłowo uzasadnia potrzebę napisania pracy i wskazuje na to, że jej celem jest „ukazanie «mężów sławnych» w dziejach Kościoła, do czego wzywa biblijna Księga Mądrości Syracha oraz gruntowna analiza pochwały polskich bohaterów narodowych zawarta w kaznodziejstwie ks. Stefana Momidłowskiego” (s. 14). Badając treści źródłowe autorstwa ks. Momidłowskiego, ks. Sobolak we wstępie zaznaczył: „pod pojęciem epicedium będziemy rozumieć dominujące w dorobku tego kaznodziei kazania upamiętniające rocznicę śmierci bohatera narodowego lub ważne wydarzenie historyczne” (s. 13). Autor pyta najpierw o to, kogo w chrześcijaństwie uważa się za człowieka wielkiego, godnego pochwały, a następnie przybliży działalność kaznodziejską ks. Stefana Momidłowskiego, aby w końcu skupić uwagę na jego epicediach, głównym źródle rozprawy. W tym celu zastosował kompleksową metodę badawczą: historyczną, analityczną, syntetyczną i porównawczą (s. 13). Wstęp pracy dobrze informuje czytelnika o celu pracy i zamierzeniach Autora. Dobrze określony cel

i metoda pracy, trafnie wybrane źródła i ściśle związany z tym przewodni temat doprowadziły do badań zawartych w trzech rozdziałach, podobnych do trzech traktatów naukowych, które ściśle łączą się ze sobą tworząc jedną całość. Plan książki jest starannie przemyślany, przejrzysty, wyraża konsekwentne dążenie Autora do zamierzonego celu, pomaga czytelnikowi coraz bardziej wnikać w prezentowane zagadnienia.

Rozdział I pt. „Teoria i praktyka mowy pochwalnej w chrześcijaństwie” (s. 17-88) zawiera logicznie i przejrzysto przeprowadzone rozważania w czterech punktach dotyczących pochwały: 1) mężów sławnych w Biblii; 2) bohaterów w dziejach Kościoła; 3) bohaterów w kaznodziejstwie chrześcijańskim; 4) bohaterów polskich. Autor wyróżnił 15 grup osób, które chwalono, co wskazuje na przejrzystość treści i konkretność rozważań.

Rozdział I można by w pewnym sensie określić jako kompendium wiedzy historyczno-teologicznej na temat istoty i funkcjonowania mowy pochwalnej w dziejach chrześcijaństwa. Autor sięgnął do starożytnej retoryki, w której rozwinęła się teoria tego rodzaju mowy (s. 49-55), oparł rozważania na starannym i obszernym omówieniu jej pojęcia, celu i funkcji. Przybliżył też działalność wybranych mówców i omówił niektóre ich mowy pochwalne. Rozważania na temat funkcjonowania mowy pochwalnej w chrześcijaństwie otrzymały solidne podstawy biblijne i chrystologiczne, gdyż takie przemówienia kierują się w końcu ku Bogu. Ks. Sobolak zwrócił uwagę na prawie 40 mówców z historii chrześcijaństwa, w związku z czym przeanalizował szereg mów w celu zilustrowania ich pochwalnego charakteru. Dużo uwagi poświęcił Ojcom Kościoła, którzy jako dobrzy mówcy (niektórzy również jako retorzy) realizowali retoryczne założenia mowy pochwalnej (św. Bazyli, św. Grzegorz z Nazjanzu, św. Augustyn). Przeprowadził też staranną i obszerną analizę mowy 43. Grzegorza z Nazjanzu na cześć św. Bazylego (s. 59–62) czy mowy Jana z Antiochii (s. 65-67). Sporo trudu wymagało poznanie i przybliżenie wielu szczegółów, chociaż niektóre mógł nawet pominąć. Jest to staranna i czasochłonna praca, która wiele wnosi w historię chrześcijańskiej mowy pochwalnej. Nowatorskie jest przybliżenie istoty i funkcjonowania mowy pochwalnej w dziejach chrześcijaństwa, z uwzględnieniem założeń starożytnej retoryki. Czytelnik nabywa właściwego spojrzenia na mowę epicedialną, dziś mało znaną, chociaż w jakimś stopniu praktykowaną, np. na pogrzebach czy jubileuszach. Mówimy nieraz o głoszeniu panegiryków, mimo że pochwała zmarłego lub żyjącego jest uzasadniona, zgodna z prawdą. Autor rzetelnie i źródłowo omawia zagadnienia; podsumowując rozważania, bardzo dobrze wprowadza w dalsze refleksje.

Wiążąc problematykę z historią Kościoła i narodu, pomaga głębiej wniknąć w istotę, cel i formę epicediów. W polskiej tradycji epicedium jest np. kazanie Jana z Kluczborka, w którym chwali on króla Jagiełłę po zwycięskiej bitwie pod Grunwaldem (s. 81). W sumie więc rozdział I jest bardzo dobrym przygotowaniem do oceny epicediów ks. Stefana Momidłowskiego.

Rozdział II pt. „Stefan Momidłowski i jego kaznodziejstwo” (s. 89-168) mieści w sobie trzy zagadnienia: 1) Dzieje życia ks. Stefana Momidłowskiego; 2) Jego działalność kaznodziejską; 3) Dorobek kaznodziejski. Szczegółowo opisana działalność i twórczość ks. Momidłowskiego pozwala dobrze wniknąć w jego epicedia. Solidne usystematyzowanie i omówienie bogatej w swej wymowie działalności i rozległej twórczości kaznodziejskiej ks. Momidłowskiego jest znacznym wkładem w historię diecezji przemyskiej, w której ten kapłan przez wiele lat pełnił różne funkcje i podejmował wielorakie zadania. Opis jego życia i działalności kaznodziejskiej stanowi zwartą całość, jakby obszerną monografię. Należy zauważyć, że wcześniej 10 autorów w różnym zakresie zajęło się już życiem i działalnością ks. Momidłowskiego. Świadczą o tym prace magisterskie, artykuły i recenzje. Ks. Sobolak zamieścił te pozycje w literaturze przedmiotu, chociaż wskazane byłoby ująć je w osobnej grupie publikacji dotyczących tego kaznodziei. Autor rozprawy wszechstronnie udokumentował badania i bardzo poszerzył je o wiele cennych informacji z życia ks. Stefana, z zakresu jego działalności kaznodziejskiej i twórczości w tej dziedzinie. Między innymi ukazał uwarunkowania historyczne, eklezjalne, społeczne i kulturowe aktywności tego kaznodziei. Uwydatnił jego formację humanistyczną i teologiczną, opisał kształtowanie się u niego wielkiej wrażliwości na problemy narodu i ojczyzny. Akcentowanie tła historyczno-biograficznego życia i działalności ks. Momidłowskiego rzuca wiele światła na pojęcie i cel licznych epicediów, ich treść poddawaną wnikliwej analizie. Omawiając poszczególne rodzaje, formy i grupy kazań ks. Momidłowskiego, Autor rozprawy obszernie opiera się na założeniach ówczesnej homiletyki, co podnosi wartość dysertacji. Cenne jest wydobycie z Archiwum Kapituły Katedralnej w Przemysłu wykazu 8022 kazań ks. Stefana Momidłowskiego, który sam sporządził – od pierwszego po ostatnie w jego życiu, z zaznaczeniem daty, tematu i miejsca głoszenia. Te skrupulatne adnotacje mają znaczenie nie tylko dla historii kaznodziejstwa w diecezji przemyskiej, ale i w całej Polsce. Celowe byłoby przeanalizowanie tego zestawienia pod kątem formy, okoliczności i tematyki głoszonych kazań oraz wyciągnięcie wniosków, wskazań, itp.

Osiągnięciem tej pracy jest przybliżenie treści 18 wspomnień pośmiertnych o kapłanach diecezji przemyskiej autorstwa ks. Momidłowskiego, w których m. in. zwrócił z satysfakcją uwagę na ich działalność kaznodziejską. Odkrywając te interesujące informacje, ks. Sobolak przyczynił się do wzbogacenia historii kaznodziejstwa w diecezji przemyskiej. Podobne znaczenie ma zwrócenie uwagi na mało znane dwa artykuły homiletyczne ks. Stefana, które dotyczą teorii kazań odpustowych i kazań kongresowych.

Otrzymaliśmy więc obszerny i udokumentowany opis życia i działalności kaznodziejskiej ks. Momidłowskiego osadzony na tle historycznym. Opis tych uwarunkowań jest bardzo dokładny, czasem nawet wydaje się być zbyt szczegółowy, ale świadczy on o wnikliwości i sumienności autora rozprawy. Treści rozdziału II mogą w przyszłości wydatnie pomóc w prowadzeniu dalszych badań.

W docelowym rozdziale III pt. „Pochwała mężów sławnych w epicediach ks. Stefana Momidłowskiego” (s. 169-248) ks. Sobolak zwrócił uwagę najpierw na: 1. Potrzebę pochwały bohaterów w ujęciu tego kaznodziei. Następnie uwydatnił epicedia na temat: 2. polskich świętych; 3. polskich wodzów, powstańców i żołnierzy; 4. polskich poetów i pisarzy; 5. wychowawcy młodzieży i reformatora szkolnictwa ks. Stanisława Konarskiego; 6. kaznodziejów polskich.

Treści epicedialne autor wnikliwie skonfrontował z założeniami homiletyki i retoryki, co rzutuje na wartość jego rozprawy. Wnosi ona bardzo dużo do teorii głoszenia słowa Bożego i może inspirować do kontynuowania badań w dziedzinie polskich mów pochwalnych, a więc różnego rodzaju panegyryków, wystąpień pogrzebowych, laudacji jubileuszowych czy tych związanych z uroczystościami narodowymi i patriotycznymi. Godne uznania jest to, że w oparciu o epicedia S. Momidłowskiego ks. Sobolak wskazał także na słabe strony w życiu takich bohaterów narodowych jak: Tadeusz Kościuszko (s. 175-185), Adam Mickiewicz (s. 202-213), Juliusz Słowacki (s. 213-218).

Rozdział III pulsuje kaznodziejstwem epicedialnym; czytelnik pośrednio spotyka się też z kazaniem i mowami ks. Momidłowskiego. Poznaje, że miał on rozległą wiedzę, starannie przygotowywał się do głoszenia kazań, przekazywał słuchaczom obfite treści, a chociaż mówił długo, czynił to w sposób interesujący. Jego kazania były aktualne, wpływały z potrzeb Polaków. Oto słowa autora pracy: „Prowadząc słuchaczy drogami zbawienia, ks. Momidłowski inspirował ich do wstępowania w ślady wielkich bohaterów narodowych [...]. Przybliżanie ich dokonań i głoszenie ich chwały zdaniem Momidłowskiego jest obowiązkiem każdego prawego Polaka.

Wynika ono z cnoty wdzięczności. W okresie zaborów obchody narodowe, wspomnienia bojów powstańczych, były nie tylko objawem wdzięczności i wyrazem czci dla poległych, którym winniśmy modlitwę, lecz również «naszym nieustającym protestem przeciw niewoli». Także po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nie ustała potrzeba wdzięczności dla bohaterów narodowych” (s. 252). Wydobyte z kazań treści pochwalne dotyczące bohaterów narodowych budziły nadzieję u Polaków ciemnionych przez zaborców, a następnie mobilizowały ich do aktywności, budowania wspólnoty w odzyskanej ojczyźnie. Wymowne jest uwydatnienie funkcjonowania epicedium na przykładzie twórczości ks. Stefana Momidłowskiego. Dlatego tym bardziej potwierdza się celowość napisania tej pracy doktorskiej w Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II.

Autor dobrze konfrontuje praktykę z teorią głoszenia słowa Bożego. Przeprowadzone badania wzbogacają wiedzę z dziedziny kaznodziejstwa, homiletyki i retoryki. Język Autora pracy cechuje się swoistym pięknem, jest zwięzły, płynny, ułatwia czytanie, wciąga w omawianą problematykę. Praca ma swoją dynamikę, budzi uwagę czytelnika, staranna jest jej strona graficzna, która została dobrze przemyślana. Rozprawa cechuje się logiczną i przejrzystą strukturą, łatwo śledzić prezentowane w niej zagadnienia. Obfita bibliografia – zawierająca kazania ks. Momidłowskiego i inne jego prace oraz wspomnienia pośmiertne o kaznodziejach, a następnie teorię kaznodziejstwa, literaturę przedmiotu i pomocniczą (s. 255-281) – świadczy o rozległych poszukiwaniach Autora książki.

Cytaty ze źródeł kaznodziejskich w pewnym stopniu urozmaicają przekaz problematyki, który płynie z wnikliwej analizy treści oraz jasnego i logicznego przedstawiania wyników badań. Dostrzega się tu umiar w wprowadzaniu cytatów do tekstu głównego; dominują te krótsze, dobrze wkomponowane w wywód naukowy, które trafnie przybliżają treść analizowanych utworów; szczególnie widać to w bogatym w wyniki analiz rozdziale trzecim. Cytaty te działają na umysł i wyobraźnię czytelnika, sprawiają, że niejako tkwi on w analizowanych kazaniach. Cennym wzbogaceniem rozważań naukowych są cytaty zawarte w przypisach. Autor dobrze prezentuje warsztat kaznodziejski, czego wyrazem jest m. in. 1037 przypisów, czyli po około 4 na stronę. Ks. Edward Sobolak skrupulatnie udokumentował swoje wywody naukowe, przez co wykazał, że jego rozprawa jest źródłowa i wiarygodna. Skoro opanował metodę naukową, powinien w przyszłości rozwijać pracę twórczą w dziedzinie homiletyki i kaznodziejstwa, a także wydobywać obfite skarby wiedzy z historii tych dziedzin wiedzy.

Autor słusznie wskazał także na perspektywę dalszych badań nad kazaniem ks. Momidłowskiego. Byłaby to strona biblijna kazań (s. 253-270), ale warto będzie także badać ich aspekt formalny, czyli kompozycję, język, styl, figury retoryczne. Podobnie interesujące byłoby poznawanie funkcji dziejów narodu w kaznodziejstwie ks. S. Momidłowskiego. Rozprawa doktorska ks. Sobolaka świadczy o tym, że wykazał się kompetencją i sumiennością w prowadzeniu badań naukowych, co rzutuje na charakter odkrywczy i nowatorski jego publikacji.

Wielkie znaczenie ma aneks pt. „Najpiękniejsze epicedia ks. Stefana Momidłowskiego”, których jest pięć: „Kazanie w pięćdziesiątą rocznicę śmierci Adama Mickiewicza” (s. 284-290), „Kazanie w setną rocznicę śmierci Tadeusza Kościuszki” (s. 291-297), „Kazanie w dzień pogrzebu Henryka Sienkiewicza” (s. 298-307), „Kazanie w setną rocznicę urodzin Wincentego Pola” (s. 308-313), „Duch ofiary. Kazanie w pierwszą rocznicę walk o Kresy wschodnie” (s. 314-321).

Należy stwierdzić, że publikacja ks. dr. Edwarda Sobolaka świadczy o jego wielkiej pracowitości, sumienności i konsekwentnym dążeniu do rozwiązania postawionego we wstępie problemu naukowego. Stąd też na uznanie zasługuje znaczny wkład naukowy ks. Sobolaka w historię kaznodziejstwa diecezji przemyskiej, a w pewnym stopniu także w Polsce końca XIX i I połowy XX wieku. Można też powiedzieć, że prezentowana rozprawa doktorska jest w pewnym sensie oratorskim pomnikiem stulecia odzyskania niepodległości (1918-2018). Nie bez powodu uczczona została wybitna postać – ks. Stefan Momidłowski, który słowem i piórem walczył o wolność ojczyzny, cieszył się jej niepodległością, zawsze uczył Polaków jak żyć po katolicku. W dobie minimalizowania wartości narodowych i patriotycznych, spychania na margines prawdziwej miłości ojczyzny – celowe i aktualne jest akcentowanie znaczenia tej cnoty.